

ФАКТОРИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті розкрито сутність інноваційної діяльності, виявлено передумови та фактори, що впливають на інноваційну активність. Проаналізовано причини, що стримують інновації на підприємствах. Висвітлено зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності.

The article develops the essence of innovation, preconditions and factors that affect innovation activity. The reasons that hinder innovation in enterprises are analyzed. Foreign experience of intensification innovation activity is represented.

Ключові слова: інфраструктура, інноваційна діяльність, інноваційно активне підприємство, інтелектуальний потенціал.

Key words: infrastructure, innovation activity, innovative enterprise, intellectual potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможність економіки України залежить від технологічного переоснащення промисловості та розвитку наукоємних галузей виробництва. Саме тому на державному рівні значна увага приділяється вивченню складових процесів інноваційного та сталого розвитку. Необхідність переорієнтації промисловості актуалізує проблему активізації інноваційної діяльності в Україні та перетворює її на одне з ключових завдань держави в умовах ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання, пов'язані з інноваційною діяльністю, викликають науковий інтерес багатьох дослідників, зокрема: Г.О. Андрощука, М.П. Денисенко, П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорелова, Д.М. Стеченко, Я.В. Риженко, Г.М. Захарчина [1—7] та ін. Разом з тим, поки що відсутній цілісний і обґрунтований механізм трансформації промисловості України на основі використання наявного інтелектуального потенціалу та активізації інноваційної діяльності. Нерозкритими залишаються необхідні передумови для поступового проведення даного процесу, а також фактори, що негативно впливають на створення та використання інтелектуального потенціалу підприємств.

Метою статті є узагальнення сучасного розуміння сутності інноваційної діяльності, виявлення передумов та основних факторів, що впливають на активізацію інноваційної діяльності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз фахової літератури показує, що мають місце різні підходи до визначення сутності інноваційної діяльності. В цілому, інноваційна діяльність включає всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні кроки, які фактично або за задумом ведуть до здійснення інновацій [1, с. 21]. Під інновацією розуміють створення і використання нового або значно поліпшеного продукту, товару, послуги, організаційного методу тощо. В умовах ринкових відносин загальною ознакою будь-якої інновації є те, що вона має бути впровадженою.

Підприємства можуть займатися інноваційною діяльністю через низку причин. У діяльності інноваційно активного підприємства значення інновацій поширюється від впливу на обіг і позицію на ринку до змін у продуктивності та ефективності. Суттєва особливість інновацій проявляється

у виникненні та поширенні нових знань, які підвищують інтелектуальний потенціал підприємства та впливають на створення нових товарів, послуг, стимулює більш продуктивні способи функціонування.

Для інноваційно активного підприємства мета впровадження інновацій може стосуватися поліпшення продуктів, розширення ринків, підвищення ефективності, якості або спроможності навчатися і здійснювати зміни тощо. В цілому, для підприємства інноваційну діяльність можна охарактеризувати як інвестування у те, що може окупитися у майбутньому. Реалізація цього процесу залежить від системної взаємодії комплексу передумов та факторів, які впливають на інноваційну діяльність підприємства як зсередини, так і ззовні.

На рівні держави однією з найважливіших характеристик результатів інноваційної діяльності є кількість інноваційно активних підприємств. До інноваційно активних підприємств відносяться такі, що створюють і застосовують інновації у своїй діяльності. При цьому можна виділити підприємства, що створюють інновації самостійно (або у співпраці), а також ті, що переважно запозичують інновації, розроблені іншими.

Широко відомо, що у високорозвинених країнах інноваційно активними є близько 70—80% підприємств та організацій. В Україні цей показник за останні роки коливається у межах 10—15%. Така суттєва різниця пояснюється тим, що в Україні інноваційна активність досліджується тільки у промисловості і не враховує інновацій в інших сферах.

За даними статистики, у 2009 році інноваційною діяльністю в Україні займалися 1411 промислових підприємств, що становить 12,8% від їх загальної кількості. У 2008 році цей показник складав 13%, а у 2005 році — 11,9% [2, с. 175]. Незважаючи на те, що у високорозвинених країнах домінує сфера послуг, в якій задіяні близько 70% підприємств, промисловість є стратегічно важливою складовою економіки будь-якої країни. Тому, безперечно, зазначений рівень інноваційної активності промислових підприємств в Україні є низьким і потребує розробки і реалізації відповідних заходів з метою активізації інноваційних процесів у відтворенні економіки.

Фактори активізації інноваційної діяльності в Україні можна розділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори діють на державному або регіональному рівні. Внутрішні

фактори активізації інноваційної діяльності діють на рівні підприємства, таким чином керівництво може впливати на показники їх результативності та ефективності.

Очевидно, що зовнішні та внутрішні фактори тісно взаємопов'язані між собою, однак по-різному впливають на інноваційну активність підприємств. Зовнішні фактори мають опосередкований вплив на підприємство, проте вони створюють сприятливі умови для активізації інноваційної діяльності, в той час як внутрішні стимулюють таку активність на кожному окремому підприємстві.

До зовнішніх можна віднести такі основні фактори активізації інноваційної діяльності:

- державне стимулювання інноваційної активності;
- розвиток інфраструктури інноваційної діяльності;
- удосконалення нормативно-правової бази;
- підвищення рівня захисту інтелектуальної власності.

До основних внутрішніх факторів відносяться:

- активізація внутрішніх зв'язків на підприємстві;
- стимулювання створення інноваційної культури;
- навчання та підвищення кваліфікації персоналу;
- орієнтація на ринок — пошук нових споживачів та партнерів.

Вищезазначені фактори є узагальненими та можуть бути розділені за функціональними ознаками на окремі підгрупи. Так, державне стимулювання інноваційної активності можна розділити на: фінансові (стимулюючі податкові заходи; фінансування перспективних напрямів розвитку науки; дотації; державні замовлення), організаційно-економічні (стимулювання капіталовкладень у реконструкцію, оновлення та створення інфраструктури виробництва; заохочення комерційних банків у наданні кредитів під інноваційні проекти [3, с. 15]), політичні (законодавча діяльність, визначення стратегічних пріоритетів розвитку держави, захист інтересів внутрішніх виробників тощо) та інші заходи.

Держава суттєво впливає на інноваційну активність, оскільки на базі законодавчих актів здатна створити сприятливе правове середовище для ефективної взаємодії всіх учасників інноваційного процесу. Крім того, держава формує пріоритети розвитку науки та техніки, забезпечує підтримку стратегічно важливих галузей.

У цілому, участь держави у розвитку інноваційної діяльності може бути як прямою (підтримка стратегічно важливих інновацій), так і опосередкованою (законодавче забезпечення інноваційного процесу, створення інноваційної інфраструктури). Оптимальним є поєднання цих проявів та створення національної інноваційної системи, здатної швидко реагувати на зміни ринкової ситуації, підтримуючи складні стратегічні проекти з високим ступенем технічного та фінансового ризиків.

З огляду на вищезазначене, найважливішою передумовою активізації інноваційної активності промислових підприємств в Україні є розвиток інноваційної інфраструктури. Згідно Закону України "Про інноваційну діяльність", інфраструктура інноваційної діяльності — це сукупність підприємств, організацій, установ чи їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, які надають послуги в її забезпеченні [4, с. 10].

До інфраструктури інноваційної діяльності належать [5, с. 349]:

- виробничо-технологічні структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інжинірингові фірми тощо);
- об'єкти інформаційної системи (аналітичні й статистичні центри, інформаційні бази і мережі);
- організації з підготовки та перепідготовки кадрів (підготовки спеціалістів з комерціалізації НДДКР, патентних повірених тощо);
- фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації не-

банківського сектора, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність);

— система експертизи (центри можуть давати експертні висновки для виробників, інвесторів, страхових служб і та ін.);

— система патентування, ліцензування і консалтингу з питань охорони, захисту, оцінки і використання інтелектуальної власності, комерціалізації наукових результатів;

— розвинута система сертифікації, стандартизації та акредитації.

Отже, за допомогою вищезазначених елементів інноваційної інфраструктури вирішуються наступні завдання сприяння інноваційній діяльності: інформаційне забезпечення; виробничо-технологічна підтримка інноваційної діяльності; завдання сертифікації і стандартизації інноваційної продукції; сприяння просуванню ефективних розробок і реалізації інноваційних проектів; проведення виставок інноваційних проектів і продуктів; надання консультативної допомоги; підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів для інноваційної діяльності та ін. [5, с. 362].

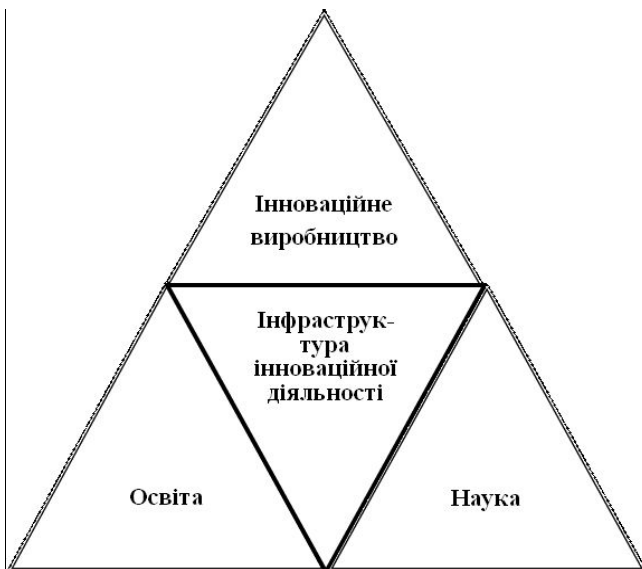
Інфраструктура інноваційної діяльності пов'язує між собою важливі ланки у процесі "наука — виробництво" (рис. 1), сприяє виводу на ринок нових конкурентоспроможних товарів, комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Ефективне сприйняття виробництвом досягнень науки потребує відповідного стимулювання. Саме тому розвиток інфраструктури інноваційної діяльності має стати одним з пріоритетних завдань держави у інноваційній сфері.

Перехід до ринкових відносин супроводжується посиленням конкуренції та зрушенням ролі держави в економіці [6, с. 32]. Водночас державі належить основна роль в управлінні інноваційним розвитком шляхом створення і регулювання правової основи його функціонування. В умовах глобалізації удосконалення правової бази є вкрай важливим та актуальним.

За рейтингом Всесвітнього економічного форуму, в 2008—2009 роках Україна серед 134 країн посіла 37 місце у сфері розвитку початкової освіти, у сфері розвитку вищої освіти — 45 місце, у сфері формування факторів інноваційного розвитку — 52 місце, за оснащеністю сучасними технологіями — 65 місце, у сфері захисту прав інтелектуальної власності — 114 місце [1, с. 310]. Очевидно, що така низька оцінка результатів законодавчого забезпечення прав інтелектуальної власності в Україні негативно впливає на імідж країни та створює ряд проблем, зокрема: породжує недовіру іноземних інвесторів до дотримання законів та нормативних актів; стимулює використання ТНК на території держави застарілих технологій, з метою захисту від копіювання; знижує зацікавленість внутрішніх розробників у патентуванні; спричиняє фінансові збитки винахідникам у вигляді недоодержання роялті, паушальних та інших платежів; створює передумови для розвитку світових центрів піратства тощо. З огляду на вищезазначене, питання підвищення рівня захисту інтелектуальної власності та створення дієвого механізму контролю за дотриманням законодавчих норм набувають особливого значення для подальшого розвитку України і її місця у світовому вимірі.

При визначенні факторів активізації інноваційної діяльності важливим є розуміння того, що більша частина інноваційних знань втілена у людях та їх кваліфікації. Саме тому важливим є налагодження взаємозв'язків на підприємстві, проведення навчання та перепідготовки фахівців.

Взаємодії працівників підприємства можуть проявлятися у вигляді неформальних контактів і обміну інформацією або у вигляді більш формалізованого співробітництва в інноваційних проектах [1, с. 44]. У високорозвинених країнах багато організацій включають обмін знаннями до опису посадових інструкцій і прив'язують його до компенсації та систем винагороди.

Рис. 1. Спрощене зображення місця та призначення інфраструктури інноваційної діяльності

На інноваційно активному підприємстві обмін знаннями має бути прив'язаний до роботи або практичної діяльності працівників. Тому для захисту працівників від сприйняття знань як марної трати часу найбільш винахідливі зарубіжні організації стимулюють розвиток практичних спільнот та громад, що представляють їх інтереси.

Практичні спільноти — це групи людей, що збираються разом для обміну один з одним досвідом і навчання в певній галузі практики (або інтересу для громади), прив'язані до стратегічної мети. Члени практичної спільноти охоплюють вертикальні, горизонтальні і географічних кордони, а іноді включають в себе зовнішні сторони (з-поза меж організації). Практичні спільноти варіюються в діапазоні від формальних до неформальних, від тимчасових до постійних, але найголовніше — вони надають можливість спілкування у реальному часі.

Особливості соціальної та людської природи пояснюють те, що працівники мають потребу в обстановах довіри, з тим щоб відчувати себе комфортно при обміні знаннями. Саме тому активізація інноваційної діяльності на підприємстві значною мірою залежить від розвитку інноваційної культури, яка об'єднує в одному ланцюгу інтелектуальний капітал, високу відповідальність і людські цінності, перетворюючи її на ідеологію.

Роль інноваційної культури в розвитку інноваційної діяльності підприємства та забезпеченні його конкурентоспроможності проявляється у тому, що вона: виконує функцію стимулятора творчої думки; оптимізує всі складові інноваційного потенціалу підприємства; істотно зменшує опір до нововведень завдяки культурі змін та перехідних процесів; стимулює інноваційний процес на підприємстві на основі прийняття цінностей, мотивації персоналу, бажанні працювати на випередження; впорядковує процес створення та впровадження інновацій завдяки інституціональному характеру [7, с. 85].

Досвід зарубіжних компаній засвідчує високу ефективність обміну інформацією між працівниками підприємства та спрямований на стимулювання такої взаємодії з метою підвищення рівня знань працівників. Навчання та перепідготовка фахівців є важливою складовою процесу відтворення робочої сили підприємства. З цією метою ефективним є проведення семінарів, тренінгів, конференцій, обмін досвідом із зарубіжними колегами. Впровадження програм з перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців підвищує продуктивність праці та позитивно впливає на інноваційну діяльність підприємства. Такі заходи зни-

жують плинність кадрів на підприємстві, стимулюють інтелектуальний розвиток фахівців, виступають в ролі моральної мотивації та підвищення інноваційної діяльності.

З переходом до ринкових відносин працівники організації мають потребу знаходитися в постійному контакті з ринком та споживачами. Фактори попиту і пропозиції впливають на інноваційну діяльність підприємств багатьма чинниками. З розширенням ринкових можливостей швидкість, з якою організації отримують, застосовують і впроваджують нові знання та ідеї своїх працівників, може мати вирішальне значення і впливати на їх інноваційну активність.

Інноваційна активність підприємства може також стримуватися низкою факторів. Існують причини, через які вона не починається, або фактори, що сповільнюють її або негативно позначаються на очікуваних результатах. Важливим фактором, що стримує інноваційну діяльність, є відсутність попиту на нову продукцію підприємства за цінами, які є необхідними для того, щоб інновації були рентабельними. Серед причин, що стримують інновації на підприємствах можна відзначити: брак знань щодо технологій та ринків, що можуть знадобитись для розробки та впровадження інновації; неспроможність підприємства знайти партнерів для спільного виконання інноваційних проектів; брак кваліфікованого персоналу або неможливість вивільнення працівників для інноваційної діяльності через потреби виробництва; відсутність або недостатність фінансування із зовнішніх джерел. Важливим фактором, що перешкоджає здійсненню інноваційної діяльності, є відсутність попиту на внутрішньому ринку, тривалість та складність патентного захисту інноваційної продукції від копіювання конкурентами.

ВИСНОВКИ

Ефективне використання інтелектуального потенціалу в процесі інноваційної діяльності підприємств сприяє створенню нових знань та впровадженню інновацій. Передумови та фактори, що впливають на інноваційну активність, залежать від рівня розвитку країни. Чим вищий рівень розвитку країни, тим більш складними є зв'язки між ключовими суб'єктами інноваційної діяльності.

В умовах трансформації економіки України здебільшого вплив на активізацію інноваційної активності промислових підприємств справляє держава. Ключовими факторами перебудови промисловості на основі залучення інтелектуального потенціалу є забезпечення стабільних законодавчих умов функціонування та розвитку інфраструктури інноваційної діяльності як основного елемента взаємодії інноваційно активних підприємств.

Література:

1. Керівництво Осло Рекомендації щодо збору та аналізу даних стосовно інновацій / Наук. ред. Г.О. Андрощук. — 3-є вид. — К.: УкрІНТЕІ, 2009. — 162 с.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник / Держ.ком. стат. України. — К., 2010. — 347 с.
3. Стратегічна місія інноваційної діяльності та шляхи її активізації в Україні / М.П. Денисенко, Я.В. Риженко // Проблеми науки. — 2007. — № 6. — С. 10—16.
4. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Голос України. — 2002. — 9 серпня. — С. 10—12.
5. Організація та управління інноваційною діяльністю / За ред. П.Г. Перерви, С.А. Мехович, М.І. Погорелова. — Харків: НТУ "ХПІ", 2008. — 1022 с.
6. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку: навч. посібн. — К.: Вища школа, 2002. — 254 с.
7. Захарчин Г.М. Активізація інноваційних процесів підприємств машинобудування на основі фактора інноваційної культури / Г.М. Захарчин // Регіональна економіка. — 2009. — № 4. — С. 80—86.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2012 р.